

Глигор СТАНОЈЕВИЋ

ПОКРЕТ БРДСКИХ И АЛБАНСКИХ ПЛЕМЕНА УОЧИ КАНДИСКОГ РАТА

У низу отпора и покрета брдских и албанских племена против турске власти у првој половини XVII вијека, покрет уочи Кандиског рата трајао је најдуже и знатно је утицао на формирање антитурске свијести брдских и сјеверноалбанских племена. Овај покрет пратила су са симпатијама црногорска и херцеговачка племена и одлучно се одупирала покушајима турских паша и санџак-бегова да их мобилишу против брдских и албанских племена. Најзначајнију улогу у овом покрету имали су Клименти, који су се најдуже одупирали Турцима. Зато се и највећи број докумената односи на њих. Претставници млетачке власти у Котору с пажњом у пратили овај покрет брдских и албанских племена. Иако се у њиховим извјештајима мијешају сјеверноалбанска и наша брдска племена, ипак се из њихових писама може јасно уочити да је покрет против Турака био обухватио већи дио брдских и албанских племена. Центар отпора су претстављала албанска племена. У млетачким савременим документима под „*li popoli Albanesi a Barda*“ не могу се подразумевати само Албанци него и један дио наших брдских племена.

Према расположивој архивској грађи узроци покрета брдских и албанских племена нијесу довољно јасни. Само врло мали број докумената говори о претјераном турском насиљу и наметима, што је изазвало народ на побуну. У овом периоду цио турски систем почивао је на насиљу над покореним народима. Према томе, када млетачки преставници из Котора говоре о турском насиљу над народом, то не објашњава много, поготову кад недостају конкретни подаци из којих би се могао наслутити или уочити обим и систем стварног турског насиља, који је у том тренутку довео народ до гњева и отпора.

Први подаци о отпору албанских и брдских племена потичу из почетка 1633 године, када су Турци почели са гушењем буне, што значи да је покрет почео раније, бар најмање неколико мјесеци или годину, а можда и више. Почетком 1633 босански паша по наређењу са Порте почео је са припремама за гушење отпора брдских и албанских племена. Средином фебруара Мех-

мед-бег, санџак-бег војвода лука Скадра и Црне Горе, обратио се из Подгорице провидуру Котора с молбом да му провидур упуту барут. Даље у писму Мехмед-бег истиче да се очекује долазак босанског паше у Подгорицу и да ће заједно с њим узети учешћа у кажњавању брдских и албанских племена.¹

Турске припреме и купљење војске у Подгорици изгледале су предострожним Млечанима доста сумњиво. Которски провидур стално је тражио упутства од генералног провидура и инсистирао да он лично дође у Котор. На позив которског провидура, генерални провидур Франческо Зен стигао је у Котор 24 маја. За то вријеме босански паша купио је војску у Подгорици, гдје се према млетачким информацијама, налазило око 8.000 војника. Паша, чим је стигао у Подгорицу, неколико пута је тражио од генералног провидура помоћ у људству и ратној опреми². Овај захтјев босанског паше, као и сва доцнија слична турска тражења, провидур је одбио, али са пуно пажње Млечани су са симпатијама гледали на покрет брдских и албанских племена против Турака, али су добро пазили да се не замјере Турцима пружањем неке помоћи побуњеним племенима. Претставници млетачких власти у Котору настојали су да брдска и албанска племена одрже у добром расположењу према себи и повремено одржавали везе са њима преко католичких мисионара у Албанији, који су расприравали устанак албанских племена против Турака.

Цијелог прољећа 1633 паша је купио војску у Подгорици, гдје се налазила главнина турске војске са преко 800 шатора. Пашини људи купили су људство по Албанији, рачунајући да ће побуњеници само на вијест о великој турској војсци положити оружје. Босански паша је настојао да се мирним путем нагоди са побуњеницима и објавио општу амнестију за 30.000 реала. У Цариграду су одбацили овај пашин план и султан је наредио да се побуна у крви угуши.

Према султановом наређењу, паша је почео са војном акцијом, али доста неенергично. Један турски одред напао је Албанце ноћу, с надом да ће их изненадити, али Турци у томе нијесу успјели и у овом сукобу изгубили су око 30 војника. Тако се овај први оружани сукоб између побуњеника и Турака завршио неуспјешно за турску војску.

У ово вријеме турских припрема за гушење устанка објављена је наредба о новом порезу од 13 реала по глави на све суздјелне турске поданике. Онај који није имао да плати овај нови порез, морао је да прода жену и дјецу. Клименти су одмах по-

¹) Archivio di Stato Venezia (— A. S. V.) Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 449. Прилог уз извјештај Di Zara il di 7 marzo 1633. Писмо Мехмед-бег је од 19 фебруара.

²) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 449. Cattaro il di 9 giugno 1633.

ручили паши да султану неће плаћати више од двије аспре по глави. Ако неко буде тражио више, нека дође да узме сам врхом од мача, поручивали су Клименти паши.³

Крајем јуна 1633 босански паша дигао се са војском из Подгорице према Брдима с намјером да казни бунтовнике. Пашин поход завршио се без икаквог успјеха. Главни разлог пашиног неуспјеха, по мишљењу Млечана, дошао је због пашиног сукоба са скадарским санџак-бегом, који је успио да побуни већи дио пашине војске. Тако је сваки покушај босанског паше да 1633 угуши побуну брдских и албанских племена остао безуспјешан.⁴ Ни идуће двије године Турци нијесу предузели никакве мјере за гушење устанка. Албанска и брдска племена су вјероватно и даље продужила са отпором, али о томе нијесмо нашли података све до почетка 1636 године.

Средином маја ове године которски провидур је сазнао да је босански паша добио наређење да покори Клименте и остале Брђане, да се паша спрема да што прије изврши ово наређење и да ће ускоро доћи у Подгорицу. Паша је писао у Рисан и Херцеговни да се спреми 300 војника и упути у Подгорицу. По пашиним наређењу одмах је пописано 300 људи под командом Фазулара Шабановића, азапчког аге из Херцеговог. На вијест о скором доласку паше у Подгорицу, которски провидур Антонио Молин тражио је инструкције из Венеције какав став да заузме према паши кад се појави у Подгорици.⁵

Долазак босанског паше Салка у Подгорицу которски провидур је очекивао са живим интересовањем, али се паша све до краја 1637 године није појавио у Подгорици. Још много прије свога доласка паша се обратио которском провидуру. Средином јуна 1637 у Котор је дошао изасланик Салка-паше Ахмат-ага, алајбег Призрена и брат Хајдар-паше Бигорца, са писмом и усменим порукама которском провидуру. Паша по султановој заповијести, како је писао которски провидур, има да се ускоро упути „са значајним снагама да угуши (побуну) и доведе у послушност побуњенике Албанце у Брдима, мјеста необично каменита изнад Подгорице, одавде удаљена око два дана хода“ Паша је пору-

³) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 449.

Cattaro a 20 giugno 1633.

Nova impositione di tredici reali per testa è stata agginuta a tutti quei sudditi convicini. Diversi in diverse parti sono stati espediti a riscoter questo danaro et chi non ha il modo di pagarlo è astretto spogliarsi delle proprie mogli e figliuoli per sodisfare al debito, onde molti miserabili sono caduti sin'hora in questa disaventura.

Овдје се не наводи тачно који су то сусједни турски поданици. Према овом навођењу, завођење новог пореза од 13 реала односило би се на Херцеговину, Црну Гору, брдска и сусједна албанска племена.

⁴) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 449.

Zara 26 giugno 1633.

⁵) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 41.

Cattaro li 18 maggio 1636.

чио которском провидуру да не прима на територију Републике одметнике који би намјеравали да се испред њега склоне на млетачку територију. У писму провидуру Салк-паша у најопштијим фразама препоручује свога изасланика и напомиње да „кроз неколико дана треба да будемо на оне стране да извршимо наређење честитог султана“. Которски провидур Молин с пажњом је примио пашиног изасланика и обдарио га са двије хаљине.⁶

Крајем новембра 1637 паша се најзад појавио у близини Подгорице, у неком мјесту три дана далеко од Котора, с намјером да почне већ одавно планирану акцију гушења устанка Брђана (monti di Barda). Чим је стигао, паша се одмах обратио писмом провидуру Котора и упутио посланике са захтјевом да му провидур упути 300 ока праха или да прах прода паши неки приватни трговац.

Пашини изасланици задржали су се у Котору три дана због лошег времена и провидур Алесандро Контарини их је с пажњом примио, али им је поводом тражења праха одговорио да су магацини затворени и да барут не може никоме дати без државног наређења. Неколико дана касније паша се поново обратио провидуру Контаринију и тражио од њега више од три стотине либара (око 150 кг) олова и двије бале конопца. И овај пут провидур је одговорио негативно.⁷ Иако је провидур по други пут одбио захтјев босанског паше, нашао је за потребно да му упути Франческа Болицу са поклонима.⁸ Циљ Боличиног пута је био да испита пашино расположење према Млечанима и стварно стање ствари међу побуњеним племенима.

Босански паша био је крајње незадовољан одговором провидура Контаринија, што је овоме било добро познато. Зато је провидур ријешио да Болица отпутује код паше 16 јануара 1638, који се у ово вријеме налазио у Подгорици.⁹ Са поклоном генералног провидура Моченига, Болица се упутио из Котора у пратњи нећака, четири пријатеља и 18 Црногораца и Бокела и за два дана прошао Црну Гору, „пролазећи најзад са малом барком необично дивно Скадарско Језеро“.¹⁰ По доласку Болица је предао поклон паши, који је, и поред тога, остао незадовољан због одбијања которског провидура да удовољи његовом захтјеву за прах и олово.

Одмах по доласку Болице у Подгорицу Салк-паша се упутио у Хоте с намјером да покори Кимериоте. У исто вријеме паша је стално појачавао своју војску, која је, према обавјештењу про-

⁶) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 41.

Di Cattaro li 22 giugno 1636 и прилог пашиног писма примљеног у Котору 13 јуна.

⁷) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 42. Di Cattaro li 9 dicembre 1637.

⁸) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 42. Di Cattaro li 16 dicembre 1637.

⁹) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 42. Di Cattaro li 15 gennaio 1638.

¹⁰) A. S. V. Prov. gen. in Dalm et Alb. f. 453. Zara 11 marzo 1638.

Прилог извјештај Болице по повратку од 3 марта.

видура Фоскаринија, бројала око 15.000 људи. Паша је настојао да и Црногорце мобилише и у том циљу упутио је наређења у Црну Гору да Црногорци спреме 2.000 људи. Црногорци су се одупирали овом захтјеву али по мишљењу Конгаринија, они ће се потчинити пашином наређењу. Слична наређења паша је упутио у Херцегнови и Рисан, да и они спреме 2.000 војника. Новљани и Ришњани одлучише да не упућују људство док не виде шта ће учинити Црногорци. Купљење великог броја турске војске у Подгорици довело је до покушљења животних намирница у овом граду и околини. И Котор је осјетио оскудицу у намирницама, нарочито у снабдијевању месом, јер на которско тржиште није стизала довољна количина стоке.¹¹

Крајем јануара 1638 паша се упутио у Распо да би напао Клименте. Пред надмоћнијим турским снагама Клименти се са породицама, стоком и свом имовином склонише у врх брда Бунђа, живећи у баракама које су сами подигли и по пећинама. Насеља Климената остала су „не само напуштена, него уствари гола“ Са свих страна опкољени турском војском, усред зиме, голи и боси, Клименти су преживљавали можда најтеже тренутке у својој историји. У оваквим тешким условима паша се надао да ће Клименти попустити. Зато је почео да преговара са њима, надајући се да ће брзо прихватити његове захтјеве.¹²

Клименти су највише оскудијевали у намирницама. Имали су само стоку, па су због тога настојали да се докопају неког турског каравана са намирницама. Седмога фебруара 1638 Клименти нападоше један караван од 15 мазги, натоварених намирницама и муницијом. Караван, под командом Халил-аге, у пратњи 150 војника, напало је око 60 Климената у близини моста Ликунa. У борби Клименти убише десетак војника и самог Халил-агу, чијег коња су заплијенили као и три мазге натоварене муницијом. Остали су успјели да утекну. Пошто се у близини моста налазио турски логор, одмах је прискочило у помоћ три стотине војника чим се чуло пушкарaње. Клименти се брзо повукоше са плијеном, али су се одмах разочарали кад су видјели да је у балама био потпуно сквашени барут, а не намирнице. У овом окршају погинула су двојица Климената, а један је остао заробљен. Пошто нијесу имали времена да лешеве својих племеника однесу са собом, Клименти им отсјекоше главе и понесоше, да се Турци не би дичили мртвим главама њихових погинулих племеника.¹³

Паша је био вољан да се што прије нагоди са Климентима и у том циљу ангажовао је санџак-бега Дукађина да с њима преговара. Босански паша је захтијевао да се Клименти преселе на друго мјесто. Клименти су у овом тренутку били готово усамљени, јер су се остала албанска племена покорила или била потпуно

¹¹) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 42. Di Cattaro li 25 genaro 1638.

¹²) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 42. Di Cattaro li 9 febrero 1638.

¹³) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 42. Di Cattaro li 11 febrero 1638.

неактивна. Само су Пулати понудили помоћ Климентима од 300 људи.¹⁴

Иако су се Клименти налазили у крајње очајном положају, нијесу тако лако попуштали нити примали пашин захтјев, који се крајем фебруара вратио у Скадар. Ни паша се није налазио у повољном положају. Његова војска оскудијевала је у намирницама и војници су се дали у пљачку по друмовима и селима.¹⁵ Тако се пашина војска осипала и деморалисала. Са таквом војском није се могло рачунати на послушност и борбеност. Осим тога, остала племена која су се тренутно покорила била су спремна да се у првој згодној прилици одметну. Из свих тих разлога паша је био принуђен да прије преговара него да оружјем примора Клименте на послушност. У преговорима између паше и Климената заузео се и Болица, који је због тога прешао из Подгорице у Скадар.¹⁶ Посредовање Болице није уродило плодом. Послије дугог боравка, Болица се вратио у Котор 5 марта 1638. Паша га је обдарио скупоцјеним хаљинама. Болица је успио да увјери пашу да одрицање давања муниције не потиче из непријатељског става Венеције према њему. Ипак, паша је остао у увјерењу да је то било дјело которскога провидура.¹⁷

О преговорима са Климентима паша је обавијестио Порту, али како из Цариграда није стижао никакав одговор, већи дио турских команданата је захтијевао да се војска распусти, али их је паша ипак задржао. Уколико су се преговори, одуговлачили, утолико је положај и Климената и паше бивао све тежи, али за Клименте неупоредиво неповољнији. Због nestaшице намирница и провијанта за коње пашина се војска стално осипала. Војнике из оближњих насеља паша је пустио кући под условом да се поново врате. Стално осипање војске приморало је пашу да своје редове употпуни новим снагама. Због тога је паша од турских команданата у Албанији тражио нова појачања. У том циљу поново се обратио Црногорцима, Новљанима и Ришњанима да буду спремни да без икаквог одуговлачења дођу кад стигне наређење с Порте.¹⁸

Са доласком прољећа, пошто преговори са Климентима нијесу успјели, паша их је напао, али га Клименти сачекаше у негодним мјестима и поразиле турску војску. Главни узрок овог неуспјеха турске војске, по мишљењу Млечана, дошао је због тога што је скадарски санџак-бег био у тајном споразуму са Климентима. Због тога је босански паша упутио војску да ухвате санџак-бега, али се он навријеме склонио. И поред овога успјеха, Клименти се нијесу даље могли одржати, него су се покорили

¹⁴) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 452. Di Zara 15 febrero 1638.

¹⁵) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 42. Di Cattaro li 25 febrero 1638.

¹⁶) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 453. Zara 2 marzo 1638.

¹⁷) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro li 5 marzo 1638.

¹⁸) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro li 5 aprile 1638.

под условом да „напусте она рђава мјеста“ и да се преселе у Плав. Паша је одмах о овоме обавијестио Болицу, тражећи од њега да му упуту по три барила праха и олова, „што прије можете, да би се на честитој Порти похвалили вашим пријатељством“

Да ли су у овој акцији против Климената узели учешћа Црногорци, није нам познато, али из једног пашиног писма Болици изгледа су Црногорци дошли у пашин логор, али су фактички на-нијели штете пашиној војсци. Паша обавјештава Болицу да је упутио своје људе да наплате харач од Црногораца и других и наредио је да Црногорци врате коње и оружје које су отели турској војсци кад се враћала из акције.¹⁹

Тако су Клименти поражени, не од турске војске, него од глади, зиме и свих осталих недаћа које су се сручиле на ово голоруко племе, које се под најтежим условима борило са бескрајним пожртвовањем.

Послије предаје Климената, паша се окренуо против других брдских племена. Прво је напао Пипере, који се ујединише са Кучима и дадоше жесток отпор Турцима. Када су у борби пала три „*principali*“ из Куча, они се одвојише од Пипера и на пашину вјеру придружише се турској војсци. Пипери сами нијесу могли одољети Турцима и 16 априла 1638 турска војска запалила је „већи дио кућа“ у Пиперима, заробљавајући све што им је пало шака, без обзира на пол и узраст. Чим су Бјелопавлићи чули за несрећу Пипера, одмах предадоше паши осам стотина реала, педесет робова и друге поклоне.²⁰ О борби против Пипера паша је извијестио Болицу. Он у писму Болици друкчије приказује сукоб са брдским племенима. Паша наводи да су се против њега ујединили: Пипери, Кучи, Васојевићи и Братоножићи и сви заједнички дочекали турску војску у Пиперима, али нијесу могли одољети. У борби, тврди паша, погубили су 37 Брђана, много робља заробили и попалили све куће у Пиперима. Паша је упутио на поклон Болици једну робињцу.²¹ Мислимо да паша, у писму Болици, претјерује, јер да су се сва наведена брдска племена ујединила, Турци их не би савладали.

Иако су се Клименти предали под условом да се преселе у Плав, они су се још увијек налазили у својим мјестима. Млечани су сазнали да претставници Климената, преко Дубровчана, воде преговоре да ступе у службу француског краља и да ће се превести у Француску дубровачким бродовима. Которски провидур Алесандро Контарини одмах је упутио повјерљиве личности у Албанију да испитају тачност ове вијести, али се они вратише а да нијесу ништа сазнали. Затим се Болица понудио да се

¹⁹) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 453. Zara 21 aprile 1638. и приложима писама босанског паше Болици. Писма су без датума.

²⁰) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro à 2 maggio 1638.

²¹) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 453. Zara 11 maggio 1638.. Прилог пашиног писма Болици. Писмо није датирано.

лично упути у Албанију и да скрене пажњу паши на покушај сеобе Климената. О свему овоме Контарини је обавијестио баила у Цариграду²² Да ли су Клименти заиста хтјели да ступе у службу француског краља, засада остаје нејасно. Млечани нијесу без разлога показали толико узбуђења поводом вијести о сеоби Климената.

Послије кажњавања Пипера, паша се повукао у равнице Бијелог Поља, близу Никољца. Клименти, последије уговора са пашом, остоаде у својим насељима, али нијесу били ограничени у кретању.²³ У току прољећа 1638, Клименти су се налазили у својим селима, ријешени да пређу у Плав. Ово прољеће било је необично тешко за Клименте, јер су били остали без свега, па чак и без стоке, коју су покљали за вријеме турске опсаде. У таквим околностима босански паша их је помогао намирницама.²⁴ У међувремену паша се упутио у Бањалуку, док је већи дио његове војске остао у Подгорици и околним мјестима. Према обавјештењу Млечана, паша је наредио подгоричким Турцима и осталим да спреме кречане, јер намјерава да оправи нека утврђења и градове у близини брдских и албанских племена.²⁵

У току цијелог љета и јесени 1638 паша се налази у Босни. Отсуство босанског паше, као и веће турске војске у близини бунтовних албанских и брдских племена, омогућило је оживљавање непослушности ових племена. Иако далеко, паша је из Босне радио, колико му је било могућно, да утиче на немирна племена. Са Порте су одлучно инсистирали да се отпор албанских и брдских племена угуши у крви. Почетком августа у Котор је стигао Мехмед-бег, повјереник босанског паше, са четири човјека и писмама за санџак-бегове: Скадра, Дукађина и друге у Албанији, да се одмах са војском упуте у Нови Пазар, гдје ће ускоро стићи босански паша, да би уједињеним снагама напали побуњенике. Паша намјерава да утврди Рожај и поправи једно утврђење у Хотима.²⁶ Средином септембра паша се још увијек налазио у Босни али су се проносиле вијести да ће ускоро доћи у Албанију.²⁷ Међутим, до краја 1638 паша се није појављивао међу брдским и сјеверноалбанским племенима.

Крајем новембра 1638 стигло је у Албанију 16 капици-баша из Цариграда да прегледају албанске градове. На одјећи, на лијевој страни груди, имали су извезену руку од сребра и злата, а на леђима обичног орда. По тумачењу генералног провидура Алвиза Моченига, то су били знаци моћне руке султана.²⁸

²²) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro à 2 maggio 1638.

²³) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro 28 maggio 1638.

²⁴) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro li 29 giugno 1638.

²⁵) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro li 10 luglio 1638.

²⁶) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 453. Zara li 17 agosto 1638.

²⁷) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro li 22 settembre 1638.

²⁸) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 453. Zara 9 dicembre 1638.

Отсуство босанског паше из Албаније за око шест мјесеци потпуно је измијенило ситуацију. Клименти одбацише обећање да се иселе у Плав, а остала племена продужише отпор. Тако, ситуација је међу брдским и албанским племенима, почетком 1639, била као и годину дана раније. Тек почетком 1639 босански паша се вратио из Босне да би наставио акцију против побуњеника, који су се утврдили на најнеприступачнијим мјестима са породицама и стоком. Паши је стигла муниција из Босне, али и поред тога он је тражио муницију од Болице.²⁹

Повратак босанског паше у Албанију и наставак акција против побуњених брдских и албанских племена приморао је Млечане да са уобичајеном пажњом прате догађаје. Которски провидур Алесандро Контарини упутио је једног свог повјереника у Албанију да извиди догађаје. У међувремену дошло је до оружаног сукоба између паше и Климената.

Клименти нијесу чекали да буду нападнути, него су сами напали. Са развијеним заставама на којима су били крстови, Клименти нападоше један одред турске војске и нанијеше му тешке губитке. Турци су имали око 60 мртвих и велики број рањених. Они су правили притисак не само на побуњена племена него и на све хришћане у Албанији. Хришћанско становништво је било преко мјере оптерећено разним теретима, тако да су сиромашни, који нијесу могли подносити разне намете, били принуђени да пређу на ислам.³⁰

У заједничкој борби против Турака, албанска и брдска племена су се збила, да би се могла успјешније одупријети Турцима. Старјешине неких брдских и албанских племена обратише се за помоћ Млечанима. Као делегати у Котор су упућени са писмом Болици Драгоје и Павлић. У заједничком писму Болици, старјешине Климената: Смаил Пренташев и Педа Свека, Пренк Кастрат из Распа, Мараш Пепа из Хота, Пренк Бити из Кстрата и Станоје Радоњин из Братоножића, изјављују оданост Републици и стичу спремност за борбу против Турака. Даље се у писму наводи да имају око 4.500 храбрих бораца. Моле Болицу да их преко својих изасланика обавијести да ли има неке „наде о ratu, са султаном, што нас једино може помоћи“.³¹

За албанска племена, као и за све хришћане у Албанији, живо се заузимао код Млечана бискуп Марко Скура, администратор драчке надбискупије. У писмима из Курбина, крајем фебруара 1639, бискуп Скура је писао которском провидуру и Болици о тешком стању хришћана у Албанији. У писму провидуру Скура истиче како Албанци у његовој дијецези једва чекају да

²⁹) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 43. Di Cattaro li 14 febraro 1639.

³⁰) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 44. Di Cattaro li 11 marzo 1639.

³¹) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 44. Cattaro 5 maggio 1639.

се подигну против Турака и да се потчине млетачкој власти.³² Провидур и Болица су одговорили на ова писма, али садржај њиховог одговара није нам познат. Крајем марта бискуп Скура се захвалио Болици на одговору који је примио по своме синовцу Матији Богданију. Скура обавјештава Болицу да свим моћима својим ради да своју частву учврсти у оданости Републици.³³ Хришћани из Албаније, вјероватно по упутству бискупа и пароха, такође су писали Болици, изјављујући наду да ће доћи под власт Венеције. Болица им је само одговорио да Република гаји велике симпатије према њима.³⁴ Турцима је било познато да католичко свештенство јавно и тајно помаже побуњенике. Средином маја 1639 у Скадру је одржано саветовање санџак-бегова и осталих турских првака из Албаније, на коме је претресано питање ангажовања бискупа Задриме и францисканаца на страни побуњених племена.³⁵

Ово је посљедњи податак о покрету брдских и албанских племена у ово вријеме. Да је покрет и даље трајао, млетачке власти у Котору би свакако о томе биле обавијештене и не би се могло догодити да у извјештајима которских провидура нема вијести о даљем отпору брдских и албанских племена. Према томе, може се закључити да је отпор брдских и албанских племена завршен у љето 1639 године.

Као што се из изнијетих података види, покрет је са мањим прекидима трајао пуних шест година. Турци, и поред ангажовања већих снага, нијесу успјели да одмах у почетку угуше покрет. Што је отпор дуже трајао, расло је самопоуздање побуњених племена, али и њихове су се снаге исцрпљивале. Побуњена брдска и албанска племена нијесу организовала један стални савез, него је само повремено међу њима долазило до заједничке сарадње. Племена, препуштена сама себи у борби против Турака, брзо су црпла своје малене снаге. Тако се покрет гасио, док сам од себе није престао. Побуњена племена при крају покрета полагала су сву наду у рат између Турске и Венеције, али до тога није дошло. И када је та посљедња нада нестала, побуњена племена су се привремено покорила, да би у повољнијим условима, који ће наступити у доба Кандиског рата, поново устала против Турака, али овога пута уз извјесну помоћ Венеције.

Иако су Млечани са симпатијом пратили покрет брдских и албанских племена, а понекад одржавали и везе са побуњеним племенима, нијесу се усудили да их помогну. Али својим ставом нијесу их ни одбијали од себе. То је олакшало Млечанима да у Кандиском рату лакше успоставе сарадњу са брдским и албанским племенима.

³²) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 44. Cattaro 5 maggio 1639. Прилози два писма бискупа Скура од 26 фебруара.

³³) Исто, прилог писма из Албаније од 27 марта 1639.

³⁴) A. S. V. Prov. gen. in Dalm. et Alb. f. 454. Zara li 13 maggio 1639..

³⁵) A. S. V. Dalm. rett. et altri f. 44. Cattaro li 26 maggio 1639.